

Syfiliskrigen

Hvad opdagelsen i 1947 af et syfilistilfælde hos en amerikansk soldat, der havde været udstationeret i Grønland, medførte afreaktioner hos de amerikanske og danske myndigheder, i sammenhæng med Grønlands situation i de første efterkrigsår.

Bachelorprojekt juni 2004

Studerende: Grete Rendal
Vejleder: Kennet Pedersen
Institut for kultur og samfundshistorie
Ilisimatusarfik

Indholdsfortegnelse.

Indledning	s. 3
Problemformulering	s. 3
Metode, problem- og geografisk afgrænsning	s. 4
Litteratur og kilder	s. 4
Styrelsesloven af 1925	s. 5
Grønland under krigen	s. 5
Grønland mellem krigsafslutningen og nyordningen af 1950	s. 7
Amerikanerne i Sydgrønland	s. 12
Syfiliskrigen	s. 15
Væsentlige træk af Danmarks og Grønlands politiske situation i forhold til USA i efterkrigstiden	s. 20
Afslutning	s. 23
Noter	s. 25

Bilag 1 - 2 - 3

Indledning.

I min søgen efter nogle dokumenter i Landsfogedernes Arkiv på Grønlands Landsmuseum og Arkiv i anden anledning, fandt jeg nogle telegrammer fra 1947, om en amerikansk soldat, som havde syfilis. På trods af telegrammernes afsnubbede og ganske korte meddelelser, fremgik det klart, at her var noget som satte sindene i bevægelse. Det fremgik også, at der var ganske mange officielle parter, der var involveret i sagen.

Året 1947 er et ganske interessant år for Grønland. Den store verdenskrig er overstået og også for Grønland skulle man se en anden verdensorden. I 5 år havde Grønland styret sig selv. Administrationskompetancerne var fortsat som før krigen, blot med Landsfogederne som øverste myndighed. Et nyt element var amerikanerne, som havde opført baser og vejrstationer. Efter krigen skulle man i Danmark og Grønland ikke blot forholde sig til om administrationen af Grønland skulle fortsætte som før krigen, man skulle i Danmark også forholde sig til tilstedeværelsen af amerikanerne.

I Danmark genoptog Grønlands Styrelse med Direktør Oldendow i spidsen deres arbejde ud fra en tro på, at man blot kunne fortsætte hvor man slap, da Danmark blev besat. Mange danske og grønlandske embedsmænd som havde været i Grønland under krigen, havde ikke dette syn på sagen og der var en kraftig debat som bl.a. blev ført i Det Grønlandsk Selskab¹ og diskussionen om en ændring af styret i Grønland blev hjulpet på vej af stærkt kritiske røster fra danske aviser, som i deres hårdeste domme mente, at Danmark burde skamme sig over den måde man havde forvaltet Grønland på, under henvisning til de usle sociale forhold som store dele af befolkningen levede under.

Ud fra denne helhed om begivenhederne i årene fra 1945-50, har jeg taget denne episode om den syfilitiske amerikanske soldat, fordi man i undersøgelsen af den, får kendskab til forskellige forhold som belyser både forholdene i Grønland, samt det usikre, ikke afklarede forhold til amerikanernes tilstedeværelse.

Da de telegrammer og skrivelser jeg benytter anvender danske stednavne, vil jeg også benytte mig af dem, med de nuværende grønlandske i parentes første gang de benyttes.

Jeg vil gøre opmærksom på, at det anvendte materiale (telegrammer og skrivelser fra Landsfogedens Arkiv), mig bekendt ikke er anvendt i forskningsmæssig sammenhæng, jeg har derfor ikke kunne hente støtte i andres fortolkning af materialet.

Problemformulering

I dette bachelorprojekt vil jeg beskrive hvad opdagelsen i 1947 af et syfilitilfælde hos en amerikansk soldat der havde gjort tjeneste i Grønland, medførte af diplomatiske og praktiske tiltag, fra dansk, grønlandsk og amerikansk side.

Metode, problem- og geografisk afgrænsning.

For at nå frem til en forståelse af disse tiltag, vil jeg give en generel fremstilling af grønlands historie som den tegner sig under krigen 1940-45 og i årene op til nyordningen i 1950. Af dette skal ligeledes fremgå kompetancefordelingen blandt de offentlige myndigheder, i den udstrækning det har betydning for forståelsen af indholdet.

De amerikanske soldaters forhold til de "indfødte" vil ligeledes blive omtalt. Da opdagelsen af syfilistilfældet og hvad deraf fulgte, på visse punkter blev påvirket af forhold uden for den danske stats jurisdiktion, vil jeg kort komme ind på verdenssituationen efter 2. verdens-krig, i den udstrækning den havde nogen betydning for begivenhederne omkring syfilistilfældet.

Geografisk vil opgaven som udgangspunkt henholde sig til begivenheder som udspilles i Sydgrønland, nærmere betegnet Julianehåb distrikt, men fremstillingen af grønlandshistorien dækker naturligvis hele Grønlands (undtaget Thule området og Østgrønland).

Litteratur og kilder.

Materiale jeg baserer opgaven på, er telegrammer og korrespondance fra landsfogedens arkiv 1946-47. For at skabe en forståelsesramme for indholdet af disse kilder, har jeg anvendt forskelligt litteratur bl.a. "Danmark-Grønland i det 20. århundrede" af Axel Kjær Sørensen, "Politikkens Grønlandshistorie" ved Finn Gad, "Krise uden alternativ" af Niels Højlund, Det Grønlandske Selskabs årskrifter, "I Kongens Navn" af Bo Lidegård og "Grønland under den kolde krig" af DUPI, Dansk Udenrigspolitisk Institut. Endvidere har jeg citeret fra uudgivne breve, skrevet af distriktslæge i Nanortalik 1946-50 Jørgen Rendal, for at beskrive hændelser, set med lokale (men embedsmandsmæssige) øjne.

Disse breve er afskrevne tilgængelige i et kompendium. I Kongens navn af Bo Lidegård og Dupi's Grønland under den kolde krig, belyser forholdene omkring tilstedeværelsen af amerikanske anlæg i Grønland efter krigen, de øvrige giver både en mere generel indførelse i Grønlands historie og giver et billede af de omstændigheder der førte til ændringerne af forvaltningen af Danmarks koloni, - Grønland.

I en tid, hvor telefonen ikke anvendtes i Grønland og hvor breve kunne være længe undervejs, da de hovedsagligt blev befordret med skib, var telegrammet det hurtigste kommunikationmiddel. Det vil sige, at vi idag står med et materiale, som i en mere moderne kommunikationsmæssig udbygget tid ville være gået tabt. Telegramstil hedder ikke for ingenting telegramstil. De er meget kortfattede og kan undertiden virke helt kryptiske, hvis man ikke kender sammenhængen de er skrevet i. I telegramstilen anvendte man også vendinger og udtryk, som dækkede over betydninger, som dengang var almindelig anerkendte af brugerne.

I 1948 fik man en ny retskrivningslov, hvorefter navneord skulle skrives med småt og aa blev afløst af å. Dette nævnes, da den gamle og den nye retskrivning i årene før og efter 1948 blev brugt lidt i flæng, som det vil fremgå af nogle af teksterne.

Styrelsesloven af 1925.

Grønland blev i det tidsrum som projektet omhandler styret efter den betænkning, som blev vedtaget i 1925. Det højst rangerende administrative organ var ”Styrelsen af kolonierne i Grønland”, under ledelsen af en direktør.

Grønland blev opdelt i 3 områder, Nordgrønland, Sydgrønland og Østgrønland. For Thuleområdet gjaldt særlige regler. De beboede områder blev inddelt i sysler, kolonidistrikter, kommuner, lægedistrikter og præstegæld. En inddeling som afspejler og viderefører bevarelsen af selve den konstante koloniale struktur. (bl.a. forskellen i retspleje mellem danskere og grønlandere, afsondringen mellem de forskellige landsdele m.m.)

I Styrelsesloven af 1925 sondrede man mellem styrelsesorganer i Danmark og Styrelsesorganer i Grønland. Som øverste embedsmand for begge organer var direktøren, som var underlagt et dansk ministerium.

Styrelsesorganer i Danmark var Handelschefen og Skibsinspektøren.

Under disse var der adskillige administrationskontorer samt konsulenter. Her kan specifikt nævnes medicinalkonsulenten, der var direktørens rådgiver i alle lægelige spørgsmål.

Styrelsesorganer i Grønland:

2 landsfogeder i h.h.v. Nord- og Sydgrønland. Landsfogeden skulle have samme uddannelse som en dommer i Danmark, og var landets øverste myndighed. Han var øverste politimyndighed og skulle føre tilsyn med sundhedsvæsenet. Han fører tilsyn med de kommunale bestyrelser og skal have indseende i handelens virksomhed .

Kolonibestyreren varetager de forskellige handelsmæssige funktioner, samt varetager den daglige administration og forsyning til udstederne. I Julianehåb (Qaortoq) kolonidistrikt havde man p.g.a. områdets størrelse og isforhold, oprettet et Anlæg i 1797 i Nanortalik, som blev ledet af anlægsbestyreren.

Den af landsfogeden beskikkede **Sysselmand**, var formand for **Sysselrådet** og fungerede som en slags politimester og var formand for sysselretten, som kunne dømme folk efter grønlandsk ret. Sysselrådet bestod af alle landsrådsmedlemmer, samt kommunerådsformænd i syslet. Desuden alle danske tjenestemænd, som havde opholdt sig 2 år i Grønland. Antallet af danske medlemmer, måtte ikke overstige antallet af grønlandske. Sysselrådet havde ansvaret for sysselskassen, som især ydede lån til husbygning og erhvervsforhold og administrerede den af statskassen betalte aldersrente. De behandlede diverse overtrædelser af bestemmelserne og kunne f.eks. straffe overtrædelse af reglerne med strafarbejde i fiskeriet.

I Nordgrønland var der 12 sysler og i Sydgrønland 11. Som eksempel kan nævnes at h.h.v. Nanortalik og Julianehåb var sysler, hvori omkringliggende kommuner var omfattet.

Kommunerådet havde en formand og rådet forvaltede uddeling af hjælp og understøttelse af kommunekassens midler. Ved lovovertrædelser foretog de forundersøgelser, til brug for sysselrettens videre behandling. De sørgede for lov og

orden i deres kommune (kolonist med bopladser). Antallet af beboere i en kommune, kunne variere fra ca. 40 til ca. 100 personer.

Sundhedsvæsenet blev administreret således, at landet var opdelt i 13 lægedistrikter, ledet af en distriktslæge. I Julianehåb (Qaqortoq) var der p.g.a. afstand og isforhold oprettet et distriktslægeembede i Nanortalik. Denne var assisterende distriktslæge, underlagt distriktslægen i Julianehåb. Der var 2 kredslæger, h.h.v. i Nordgrønland og i Sydgrønland. I hver kommune var der en sundhedskommission og i kolonien, en oversundhedskommission for hele distriktet.

Grønland under krigen.

Under krigen blev forbindelsen mellem Danmark og Grønland helt afbrudt i løbet af 1941. I Danmark kunne man kun følge med i hvad der skete i Grønland ved aflytning af telegrammer, sendt mellem Grønland og Amerika. I styrelsesloven af 1925 var der taget højde for at en sådan situation kunne opstå, og de 2 landsfogeder var nu suverænt de øverste myndigheds personer over Grønland. Amerika anerkender dette forhold og betragter fogederne, som frie repræsentanter for et Danmark okkuperet af fjendtlige kræfter, på trods af at den danske gesandt i Amerika Henrik Kauffmann, straks efter Danmarks besættelse forsøger at indsætte sig selv som repræsentant for det besatte Danmark. Amerikanernes forhold til myndighedsspørgsmålet over Grønland ændres, da de aktivt går ind i krigen og som følge heraf, får brug for baseområder i Grønland. Den traktat der indgås gøres med Kauffmann som repræsentant for det okkuperede Danmark.² Hvorfor amerikanerne skifter holdning og omgår den klare lovbefæstede myndighed, som er tillagt landsfogederne, tillægges af Bo Lidegård den omstændighed, at amerikanerne vidste at landsfogederne kun ville indgå aftaler, som ikke ville binde en fremtidig dansk regering ud over krigens varighed. Amerikanerne havde indset, at basetilstedeværelse i Grønland ville kunne række lang tid fremover og man begyndte herpå at forhandle med Kauffmann, som underskrev den famøse baseaftale, som i sin formulering i artikel X, forpligtede den danske regering, langt ud over krigens afslutning.³

I Grønland var man afskåret fra de sædvanlige forsyningskilder og man måtte finde nye strategier. Man var ligeledes afskåret fra det øverste administrationsvæsen, Grønlands Styrelse med Direktøren i spidsen, og måtte omgruppere og omstrukturere administrations-apparatet, så det kunne fungere bedst muligt under de nye forhold. Man gik bort fra den hidtidige inddeling af Grønland med en landsfoged for Nordgrønland residerende i Godhavn (Qeqertarsuaq), og en foged for Sydgrønland, residerende i Godthaab (Nuuk). Landsfogedembederne blev slået sammen til 1 i Godthaab med Eske Brun som landsfoged over hele Grønland, mens Axel Svane rejste til U.S.A., hvor han skulle varetage Grønlands interesser, først og fremmest indenfor handel og vareforsyning. Man samlede i det store og hele al administration i Godthaab. En kolonibestyrer fra Egedesminde (Aasiaat) Axel Malmquist blev handelsinspektør for hele Grønland og kredslægen for Nordgrønland, Saxtorph, blev landslæge.

Den afgørende eksportartikel fra Grønland var kryolit fra minen i Ivigtut. Den var af stor vigtighed for produktion af aluminium, som anvendtes i flyvemaskine-

industrien. Derudover kan nævnes, at der blev eksporteret saltfisk til det neutrale Portugal.

Alle varer som ikke fandtes i Grønland, eller kunne produceres her blev importeret fra U.S.A. og Canada. Man fik kendskab til varer, som ikke hørte til Den Kongelige Grønlandske Handels hidtidige sortiment af europæisk artikler og som et af de mest banebrydende nyheder var indførelsen af petroleum og petroleumslamper, som nævnes i næsten alle beretninger fra de år. Det gælder såvel for de danske som for de grønlandske. Grønlands Styrelse havde stædigt fastholdt at tran skulle anvendes til al opvarmning og belysning. Om det skyldtes at man ønskede at landets egne produkter skulle anvendes, eller om man frygtede at grønlændere ikke kunne omgås petroleum og der derfor ville være risiko for ildebrande vides ikke, men overgangen til anvendelse af petroleum betød på alle måder en stor lettelse for alle.

Før den amerikanske indtræden i krigen afpatruleredes Grønlands kyster af American Coastguard, som hørte under det amerikanske finansministerium og altså derfor ikke var direkte militært, for at sikre, at tyskerne ikke gik mod de allieredes interesser, det vil først og fremmest sige, ikke fik mulighed for at nærme sig kryolitminen.

Grønland kom igennem krigen uden nævneværdige afsavn, takket være kryolitten og handelsforbindelser til Amerika og Canada. 2 vigtige faktorer vedrørende ændringer i Grønlands situation ved krigens slutning i forhold til 1945 var, at man rent faktisk var kommet gennem krigen uden hjælp fra Danmark og Grønlands Styrelse, og at U.S.A. qua Henrik Kauffmanns baseaftale, havde etableret militær i Grønland.

Grønland mellem krigsafslutningen og nyordningen af 1950.

Ved krigens afslutning var der stor glæde fra både dansk og grønlandsk side over atter at være forenede. Takket være handelen med USA/Canada var man kommet gennem krigen, uden væsentlig nedgang i levefoden. Dette medførte i visse kredse en vis ængstelse for at Grønland ville ønske at blive amerikansk, fristet af det amerikanske overflod. Amerikanernes holdning til dette, vil jeg komme ind på senere i opgaven. I et brev af 29. august 1947 skriver Direktør for Grønlands Styrelse K. Oldendow til departementchef i forsyningsministeriet E. Sveinbjørnsson bl.a. følgende:

“...det må være af den største Vigtighed for Danmark, ikke mindst i øjeblikket, at kunne vise den grønlandske Befolkning den bedst mulige Service med hensyn til fremskaffelse af de for Landet fornødne Varer. Der ligger heri et alment dansk-grønlandsk politisk Problem (Oldendows understregning), som man ikke maa undervurdere, ikke mindst naar henyn tages til, at Landet i en Aarrække er blevet overordentlig tilfredsstillende forsynet fra Amerika under Adskillelsetiden. Det kan blive af stor Betydning, hvilket umiddelbart vil forstaaes, om det Ræsonnement skulle slaa rod i den grønlandske Almenhed, at “Amerika har vist sig i stand til at forsyne Grønland under krigens Aar, medens det skortede herpaa i Fredstid fra Danmarks Side, efter at vi paany har overtaget Landets Vareforsyning. I nu modtagne Breve fra Grønland høres desværre saadanne Røster allerede.” (LFA 1947)

Denne frygt fra direktør Oldendows side, en frygt som han delte med mange andre, var en af årsagerne til, at der blev sendt mange varer til Grønland, så mange, at

man kunne købe varer, man ikke kunne få i Danmark.

“Det er Søkongen der sørger for Nanortaliks forsyninger og selvom vi stadig mangler mange og vigtige ting, som f.eks. fodtøj, hvedemel og skind, saa har den alligevel den sidste tid bragt mange rare ting i butikken; en masse forskellige stoffer, cigaretter, tobak, chokolade (25 øre for en plade), hugget sukker til knaldtaaren og meget mere. Det er forfærdelig kedeligt, at vi ikke kan sende noget af det hjem! Hvis du foresten sender den cacaodaase vi sendte, herop igen, kan vi fylde den og sende Jer den igen; hvis bare vi har daasen, vil tolderne tro, at det er amerikansk cacao.”
...“ Der er kommet et væld af varer til Julianehaab, hvor de hober sig op over alle bredder, og efterhaanden naar de vel ogsaa ned til os. Vi har bl.a. endelig faaet de i lange tider savnede reservedele til vore petroleumslamper. Den sidste maaned har vi kun haft et lampeglas, som bestod af mindst 30 stykker, der næsten dagligt blev samlet af mig med fiskelim og staaltraad; det er lidt irriterende i længden”. (komp.)

I Danmark led man jo af varemangel, så foranlediget af denne situation sendte Styrelsen følgende telegram til sydfogeden:

“almindeligt cirkulære quote paa given foranledning skal Styrelsen herved udtale at bestemmelsen i bekendtgørelsen af 12 marts 1948 angaaende forbud mod ekstraordinære opkøb af varer fra handelens butikker i Grønland m.v. paragraf 2 hvorefter det tillades personer der i mindst 2 aar har haft bopæl i Grønland at hjemsende beklædningsgenstande til børn og ægtefæller i Danmark for et beløb af højst 150 kr. aarligt pr. modtager vil være at forstaa saaledes at det kræves at den paagældende afsender ogsaa ved afsendelsen har fast bopæl i Grønland unquote bedes bekendtgjort” (LFA 1948)

Desværre havde en stor del af den grønlandske befolkning ikke råd til alle disse fine varer og som det fremgår, forsøgte herboende danskere, at hjælpe slægt og venner i Danmark som ikke havde adgang til samme sortiment, i så stor udstrækning, at man var nødt til at indskrænke denne tilbageførsel af varer, ved et cirkulære.

Direktør Oldendow m.fl. havde nu ingen grund til ængstelse for, at grønlænderne skulle ønske at blive amerikanske. Den grønlandske befolkning følte sig tæt knyttet til Danmark og det danske folk. Solidariteten var så stor, at man i krigens år havde samlet penge ind til bl.a. hjælp til genopbygningen af Danmark. Behovet for genopbygning var nok ikke så stort, men det var en gestus som sikkert ikke var uden betydning, set i lyset af den store goodwill der blev Grønland til del i efterkrigstiden.

Der var flere årsager til de positive holdninger i efterkrigstidens Danmark. Der var jo hele det nationale problem som kom til udtryk. Island havde erklæret sig selvstændigt i 1944 og det blev i Danmark betragtet som nærmest landsforræderisk og utaknemmeligt, at Island benyttede sig af Danmarks stækkede situation under krigen:

”at tænke på, at en tidligere koloni, Island, havde benyttet sig af vor magtesløshed i 1944 til at fjerne de sidste rester af politisk samhørighed med Danmark og erklæret sig for en selvstændig republik.”⁴

Sandheden var jo, at Island effektuerede en 50 årig aftale, som så uheldigvis lå i en krigstid. (Om det så ville have været så enkelt at gennemføre det i fredstid, kan der kun gisnes om).

Færøerne havde formastet sig til at holde en folkeafstemning om deres tilhørsforhold til Danmark i 1946, og vedrørende Slesvig, håbede man at den nye

verdensorden efter krigen, kunne betyde at grænserne blev rykket længere sydpå, og i baghovedet havde man salget af De Vestindiske Øer i 1917. Dog havde salget af de Vestindiske øer konsolideret Grønlands tilhørsforhold til Danmark, da U.S.A. i forbindelse med købet havde erklæret at ” De Amerikanske Forenede Staters Regering vil ikke modsætte sig, at den danske Regering udvider sine politiske og økonomiske Interesser til hele Grønland”.⁵ Kort sagt, Danmark var fortsat gået tilbage siden de slesvigske krige i midten af 1800-tallet og det bekom ikke den danske folkesjæl vel.

Danskernes forestilling om Grønland og dets indbyggere byggede nok i en vis udstrækning på Knud Rasmussen og andre etnografer og opdagelsesrejsendes fremstilling om grønlænderne, som det frie og stolte fangersamfund i pagt med naturen. Denne forestilling blev man brat revet ud af, da der begyndte at komme tilbagemeldinger fra de journalister der i 1947 havde været på rundrejse i Grønland, i deres beskrivelser i artikler i landets aviser.

At der på denne måde rejste journalister rundt i Grønland som kunne beskrive deres indtryk, er ikke set før. Grønland var jo et lukket monopolland, d.v.s. at man ikke blot kunne rejse frit i landet, men først skulle have en tilladelse fra Grønlands Styrelse. Styrelsen havde givet denne tilladelse på baggrund af et stærkt pres fra offentligheden. Ikke alene vendte en del embedsmænd hjem til Danmark, efter at have tilbragt krigsårene i Grønland, med kraftige tilkendegivelser af at hele grønlandsspørgsmålet måtte til debat, da den hidtidige politik med at fastholde grønlænderne i et tilbagestående fangersamfund, ikke kunne bibeholdes i en verden der var så forandret, men i 1946 udkom også en bog, skrevet af journalisten Ole Vinding, i hvilken de usle sociale, sundhedsmæssige og erhvervsmæssige forhold der herskede, blev beskrevet. Det var i kølvandet på hans bog, og Informations kritiske udfald mod den danske håndtering af deres koloni, der banede vejen for journalistdelegationen. I kommentarer til de kritiske artikler der blev skrevet, skriver Niels Højlund i sin bog hvor han citerer Fin Gad, at man jo lige må tage i betragtning, at journalisterne kun var der ganske kort og at de derved kom i chokbehandling, uden muligheder for at se hvilken udvikling, der rent faktisk var sket gennem årene⁶. Det forekommer mig at være et noget tamt udsagn af Fin Gad, for faktum var, at forholdene visse steder var usandsynlig usle og ikke kan undskyldes med, at de har været værre. Under krigen foreslog Henrik Kauffmann overfor Eske Brun, at grønlænderne måtte have nedskæring i deres forsyninger, således at de også kunne mærke at det var krigstider, hvortil Eske Brun svarede, at det var umuligt, da de ikke kunne overleve på mindre.⁷ Den danske politik havde hidtil været at Grønland ikke skulle koste noget og at fangersamfundet ikke måtte spoleres af udefrakommende påvirkninger.

Direktør for Grønlands Styrelse Knud Oldendow var således under pres fra mange sider ved krigsafslutningen. Han havde allerede før krigen forberedt visse ændringer i Grønland, ændringer som han ville indføre efter at han i 1938 havde overtaget hvervet efter den mangeårige direktør Daugaard-Jensen.⁸ Disse ændringer, som bl.a. skulle forbedre forholdene for sundhedsvæsenet, skulle dog ske i den gamle styrelsesånd, med direktøren som en fortsat alfaderlig figur. Nu kom der krav om at monopolet skulle ophæves, isolationspolitikken skulle væk, administrationen i Grønland skulle koncentreres et sted med 1 landsfoged, der skulle være en central havn, hvor gods fra Danmark skulle losses og viderebefordres med kystskibe, kommunikationsforholdene skulle forbedres, ensartet retsstilling mellem danske og

grønlændere o.s.v. Oldendow havde vanskeligt ved at acceptere disse røster om at styringen af Grønland skulle ændres så radikalt, som ikke blot kom til udtryk fra dansk, men også fra grønlandsk side. Hele den grundlæggende filosofi om styringen af Grønland, som var udstukket i 1774, fik et skud for boven. Heri, at man ikke betragtede Grønland som et hele, men en samling af kolonier. Ved at inddele Grønland i et Nordgrønland og et Sydgrønland (Thule og Østgrønland ikke medtaget), med hver deres landsfoged og ved losning af varer fra Danmark i hver enkelt koloni, fastholdt man grønlændernes identitet til deres lokalitet. De skulle jo nødvendigvis få ideer som islændingene og færingerne, en politik som jo set i bakspejlet har været ganske vellykket, da ideer om større selvstyre først begyndte at opstå, da man i krigens år kun havde en landsfoged og et landsråd og heller ikke skulle den langsommelige vej omkring Styrelsen i København, når forskellige spørgsmål skulle afklares og besluttes.

I første omgang blev det Oldendows synspunkter der vandt. Der havde været ønsker om at der skulle nedsættes en kommission, som skulle se på styrelseslovsændringer, men dette blev afværget og istedet blev landsrådet bedt om at udpege en delegation på 6 medlemmer, som skulle deltage i grønlandsudvalget (politisk udvalg under regeringen) et arbejde, som resulterede i en betænkning af 12. juni 1946. Det viser lidt om holdningen at Hans Lynge (grønlandsk delegat) udtaler: *"det var bedre med et politisk udvalg, end en kommission af Styrelsens folk."*⁹ Det skal bemærkes, at de danske embedsmænd som havde opholdt sig i Grønland under krigen og som var fortalere for styrelseslovsændringer, ikke var medlemmer eller tilfornordnede udvalgsarbejdet. Resultatet af udvalgets arbejde, var stort set en tiltrædelse af Grønlands Styrelses anbefalinger af tiltag. De grønlandske medlemmer havde også adskillige punkter med som de havde fået mandat af landsrådet til at fremføre. Af disse var nok ophævelsen af monopolet, samling af Grønland til et landsråd og en landsfoged og ophævelse af besejlingen af hver enkelt koloni med fragt fra Danmark, nogle af de vigtigste. Ingen af disse forslag blev vedtaget. De danske politikere i grønlandsudvalget mente, at da deres udvalgsarbejde kun bestod i at planlægge de næste 5 år, ville man udsætte beslutningen af alt for vidtgående forslag. Dog stod de grønlandske delegerede fast på, at landsrådene skulle samles til et landsråd under en landsfoged og under store diskussioner indgik man det kompromis, at landsrådet fortsat var delt i 2 med en konstitueret landsfoged i hver, men man kunne holde et fælles landsrådsmøde hvert andet år, under ledelse af direktøren.¹⁰

Men Oldendows triumf varede ikke længe. Da betænkningens ordlyd blev offentliggjort måtte han lægge ryg til kritik fra både pressen og de hjemvendte danske embedsmænd. En del af polemikken foregik i det grønlandske selskab, som i deres årsskrift har trykt de forskellige indlæg.¹¹ Heller ikke i Grønland gik han ram forbi, omend tonen var høfligere.

I 1946 var han (direktør Oldendow) på inspektionsrejse i Grønland, hvor han skal fremlægge betænkningen for det samlede landsråd i Godthåb. Han bydes af konstitueret landsfoged Simony velkommen med følgende ord:

"... dette Møde er endnu vigtigere, fordi vi i Aar skal lære den Stilling at kende, den danske Regering har taget til vore Ønsker, de Resultater der er kommet ud af Rigsdagens udvidede Grønlandsudvalg, seks delegater fra Landsraadene og Direktør Oldendow som Repræsentant for Grønlands Styrelse.

Resultaterne af Forhandlingerne har givet sig Udtryk i den Betænkning, der ligger foran Dem paa Deres Bord.

I Møderne paa Fredag og Lørdag vil Direktør Oldendow forelægge Betænkningen for os.

En særlig Velkomst skal i dette Møde lyde til Direktør Oldendow. Tak fordi De er kommet herop og Tak, fordi De, trods det store Program for Deres Ophold i Grønland i Sommer, vil afse Tid paa at forelægge Rigsdagsudvalgets Betænkning for os.

De ved, at det var en stor Skuffelse for os, at De ikke kunne komme herop allerede i Fjord; vi følte det havde været af stor Betydning for det Arbejde, der er udført Hjemme i Vinter, om ogsaa De havde haft Lejlighed til at supplere deres i forvejen store Grønlandsviden med en fornemmelse af den Udvikling, som har fundet sted heroppe i Krigens Aar, og som man kun kan lære at kende, ved et ophold her i Landet....”

Senere under samme møde udtaler landsrådsmedlem for Nordgrønland Søren Kaspersen (overkateket Egedesminde) bl.a.:

”naar jeg nu skal fremkomme med en kort Udtalelse, vil jeg gerne først sige, at jeg beder Dem forstaa, at det, som jeg vil sige, det har jeg Bemyndigelse fra det samlede Landsraad, Landsraadet i Nordgrønland og i Sydgrønland- til at udtale paa samtlige Landsraadsmedlemmers Vegne.”

(...)”dersom jeg, medens Direktøren hører derpaa, skal fremkomme med en kort bemærkning angaaende Landsraadens Virke, saa mener jeg at maatte sige, at det er meget omfattende krav, vi under mødet i 1945 har stillet vedrørende vores Land, dets Styrelse og Forsyningstjeneste paa forskellige Punkter. Jeg skal ikke komme nærmere ind paa Enkelthederne angaaende dette, men paa nuværende Tidspunkt nøjes med at sige: Vore Krav har været saa omfattende, at de endogsaa paa adskillige Punkter staar i Modstrid med de Retningslinier, som Styrelsen før i Tiden har fulgt. Naar jeg maa fremhæve dette i de øverste Myndigheders Nærvær, saa kan jeg sige, at dette ikke skyldes Ønsket om at overdrive, men derimod skyldes, at den højnelse af Oplysningen blandt Grønlænderne der har fundet Sted, har medført et Ønske om at blive hævet til et Stade, der ligger nærmere andre Nationers. Det er nemlig saadan, at det ord som saa ofte høres fra Danmarks Side ”vi vil hjælpe Jer”, naar det bestandig gentages, i de senere Aar ikke har den allerbedste Klang, idet det efterhaanden er Grønlændernes Vilje at arbejde hen imod større Selvstændighed og Evne til selv at klare sig. Det bør derfor forstaaes, at der er foregaaet en udvikling blandt os Grønlændere, som vi paa adskillige Punkter er begyndt at betragte som nyttig og gavnlig.

Da Grønlænderne er stærkt opsatte paa at naa Fremtidens Maal, vil jeg gerne slutte med at citere to udtalelser. Først vil jeg mindes Hans Majestæt Kong Christian X's Udtalelse under hans Besøg her i Landet i 1921, og som har følgende Ordlyd: ”Dersom der foreligger Ønsker fra Grønlændernes Side, vil den Danske Rigsdags Øren være aabne.”

For det andet vil jeg gerne citere en Udtalelse som stod i Slutningen af Direktør Oldendows gode brev til Landsraadene i 1945: ”Styrelsen vil som tidligere være lydhør overfor, hvad De maatte ønske at udtale, og vi vil af al Vor Evne hjælpe med til alles Gavn.”

Vi vil gerne under det kommende Samarbejde støtte os til og staa sammen om disse Udtalelser.”

Tydeligere kan det vel ikke siges, at grønlænderne er orienterede om Grønlandsudvalgets arbejde og resultaterne heraf og at de stadig står ved det mandat de gav de 6 delegerede i 1945. Ganske vist var Oldendow ganske klar over de krav som var blevet formuleret og debatteret i København i udvalget, men det må alligevel have været en ganske særlig oplevelse, at sidde omkring et bord, sammen med et ganske enigt landsråd. Man kan spørge sig selv hvad der har rørt sig i ham, da han hører, at "hans børn" i den grad har gjort oprør imod ham. I en senere tale til dem forklarer han da også, hvorfor han og Grønlandsudvalget har besluttet som de har og siger bl.a.:

"...man har hjemme nøje overvejet, hvad der maatte tale for og imod". (...) "Det er som sagt muligt, at en Centralisering skal gennemføres, men man ønsker gerne en Periode af, om jeg saa maa sige, mere normal Art at støtte sig til ovenpaa Adskillelsens Aar. Med andre Ord, man har ikke ville træffe Afgørelser udelukkende paa Grundlag af de af Krigen affødte ekstraordinære Tilstande og de deraf indvundne Erfaringer."(LFA 1946)¹²

Direktør Oldendows holdning forekommer at være klar. Det er danskerne (d.v.s. Styrelsen og dermed ham selv), som ved hvad der er bedst for grønlænderne og hans udtalelse antyder, med et ordvalg der kan opfattes som noget nedladende, at når al den tumult efter de få års erfaringer har lagt sig, vil danskerne vurdere, hvad der er bedst for grønlænderne.

Som før nævnt, vandt Direktør Oldendow første runde, men det var en stakket frist. Presset fra de reformvenlige, fra pressen og fra grønlænderne selv, kunne efterhånden ikke siddes overhørigt. I 1947 blev Eske Brun udnævnt til vicedirektør i Grønlands Styrelse (på trods af at Oldendow i ovennævnte tale også orienterede om, at Eske Brun vil forlade grønlandsarbejdet), i 1948 udnævnes han til direktør, da Oldendow indgiver sin afskedsansøgning p.g.a. sygdom og i 1948 nedsættes den store Grønlandskommission, hvis arbejde fører frem til afskaffelsen af styrelsesprincipperne fra 1774, (d.v.s. styret af Grønland som koloni) og frem til det Grønland vi har idag.

Amerikanerne i Sydgrønland.

Hvorledes forholdet mellem amerikanerne og grønlænderne forløb under krigen, har jeg ikke kunne se i landsfogedernes arkiv, da arkivmaterialet fra krigsårene ikke var at finde i Grønlands Nationalmuseum- og Arkiv. Vi ved at de grønlandske og amerikanske myndigheder strengt forbød nogen form for samkvem mellem amerikansk militærpersonnel og den civile befolkning. Hos bl.a. Fin Gad¹³ og Axel Kjær Sørensen¹⁴ nævnes det, at der har været begrænset kontakt, uden at det dog har medført problemer. I de første år efter krigen, har de to forfatterne ikke nævnt at der skulle være opstået yderligere problemer mellem amerikanerne og grønlænderne. Her er det så i arkivet muligt at få efterprøvet historiebøgernes udsagn, og arkivets oplysninger giver ikke indtryk at, at det har været så problemløst endda, hvilket vil fremgå senere i projektet. I Julianehåb distrikt, var der en flyvebase og en vejrstation i h.h.v. Narssarsuaq og Frederiksdal (Narssaq Kujalleq), som begge var placeret nær beboede områder. Endvidere var der marine/vejr stationen Prins Christian Sund, som var så afsides beliggende, at befolkningen ikke var i større berøring med mandskabet

der. Befolkningen fra Julianehåb distrikt, kom også lejlighedsvis i kontakt med det amerikanske mandskab fra marinestationen ved Simiutaq.

På trods af de fra krigen stadig gældende regler om forbud mod fraternisering mellem amerikanere og den grønlandske befolkning, var det vanskeligt for kontrollørerne og de andre øvrigheds personer at opretholde dem. For at belyse arten af de problemer der opstod, vil jeg nedenfor gengive et lille udvalg af de rapporter og telegrammer, der blev sendt Landsfoged Simony i Godthåb.

Nanortalik Kommune. Møde 6. februar 1947.

”d.8. februar (datoen er vist forkert nedfældet) 1947 gik unge mænd og kvinder fra Frederiksdal til Nugssuaq (amerikansk station) for at se film efter den amerikanske chefs ønske. Kommuneraadsmedlemmerne ved Frederiksdal var efter Kontrollørens ønske med for at føre tilsyn. Tilrods for, at kommuneraadsmedlemmerne førte godt tilsyn, var de unge fra Frederiksdal og amerikanerne efter filmen begyndt at danse og nogle af dem var fulde. Omsider var kommuneraadsmedlemmerne blevet varme og tørstige, og en amerikansk politimand gav dem en drik, som han lod som om var vand, men som viste sig at være en meget stærk drik, kommuneraadsmedlemmerne drak deraf uden at vide, hvad det var og blev sandseløse. Dette var amerikanernes formaal, da de saa kunde give sig af med kvinderne. Der var ogsaa tidligere flere gange blevet vist film for ungdommen ved Frederiksdal med kommuneraadsmedlemmerne som tilsynsførende, ved hvilke lejligheder amerikanerne havde forsøgt at faa fat i kvinder ved at tilbyde kommuneraadsmedlemmerne betaling.

Endelig har frederiksdalerne været anvendt som arbejdskraft ved Nugssuaq og har faaet cigaretter og andet som betaling.

Kommuneraadsmedlemmerne ved frederiksdal beklager meget hvad der her er skrevet om, at de ikke kan faa befolkningen til at lyde.

De er meget upopulære hos amerikanerne” (LFA 1947)

Herefter kommer der en lind strøm af telegrammer og skrivelser til landsfogeden i Godthåb:

Telegram fra Sysselmanden Julianehåb til Landsfogeden i Nuuk d. 1.3 1947:

”tilslut skr 4 stop jhb kommuneraad indberetter tre personer fra kagssimiut kommune under ophold her sidste dage februar solgt mindst firetusinde cigaretter erhvervet fra simiutak stop butikken udgået for cigaretter stop tilføjes kagssimiut komraad gentagne gange klaget over karmats beboere besøger simiutak”¹⁴(LFA 1947)

Brev fra Sysselmanden i Julianehåb Syssel, E. Vedel til Landsfogeden for Grønland d. 31. marts 1947:

”Det er underhaanden af Hr. Kaldahl blevet meddelt mig, at han inde paa Basen havde hørt, at Amerikanerne paa Simiutak skal have købt en Kajak for cigaretter. Kajakken var imidlertid kort efter forlist eller blevet beskadiget, medens en af Amerikanerne benyttede den. (Dette stemmer meget godt med, at Kagssimiut Kommuneraad har forespurgt, hvad der skulde gøres ved 2 Mænd, som under deres Ophold ved Simiutak havde haft det Held at redde en Amerikaner fra at drukne.)

En af Officererne paa Basen udtalte hertil, at man paa Simiutak allerede havde anskaffet sig to andre Kajaker i stedet for den forliste.

Saafrømt dette forholder sig rigtigt, vil jeg anmode om, at Basechefen underrettes og faar henstilling om at forbyde Stationernes Personale at afkøbe Grønlænderne deres livsvigtige Fangstredskaber. Befolkningen i Kagssimiut Kommune er ikke saa velstillet, at den har raad til at afhænde den slags Effekter. Jeg finder det endvidere rimeligt, at Amerikanerne faar Henstilling om at levere de Kajakker tilbage, de eventuelt maatte være i besiddelse af”(LFA 1947)

Brev fra Sysselmanden i Nanortalik Syssel, Elvig Nielsen, til Landsfogeden i Godthåb d. 14. juni 1947:

(efter en beskrivelse af overtrædelserne af forbudet mod samkvem mellem Amerikanske soldater og Grønlændere skrives:)

”...Dr. Rendal mener iøvrigt, at Syfilis meget vel en skønne Dag gennem en amerikansk Base vil naa til Grønlænderne, idet Kontrollen i saa Henseende med de amerikanske Soldater aabenbart ikke skulde være effektiv nok. En nærmere Begrundelse for sin Formodning har Dr. Rendal dog ikke fremført, men Fogeden kan jo herom konferere med Lægen...” (LFA 1947)¹⁵

telegram fra Sysselmanden i Nanortalik til Landsfogeden i Godthåb d. 1.7 1947:

”der har i den sidste tid været en del overtrædelser i frederiksdal hvorved pigerne haft omgang med soldaterne paa selve basen tvivler paa om grønlandske politi vil hjælpe advarsler bøder hidtil frugtesløse nu afsagt domme med arbejdskraft fiskeriet i frederiksdal og nanortalik muligvis bør en henvendelse via konsulat til højeste amerikanske militærmyndighed foretages” (LFA 1947)

Udover disse eksempler var der løbende indberetninger om overtrædelser af Artikel IX i overenskomsten af 9. april 1941 mellem Danmark og Amerikas forenede Stater ¹⁶ fra Sysselmændene i Nanortalik og Julianehåb Sysler til Landsfogeden i Grønland. Denne videresendte indberetningerne til Direktøren for Grønlands Styrelse K. Oldendow, som betragtede dem med stor alvor. Han skriver allerede i februar 1947 til Udenrigsministeriet om disse forhold og anbefaler dem, at den amerikanske regering bliver gjort bekendt herom. I sit brev til Udenrigsministeriet skriver Direktøren bl.a.:

”...har det lige siden Overenskomstens ikrafttræden været gennemført dels at Amerikanerne under ingen omstændigheder maatte anvende indfødt arbejdskraft, dels at alle Etablissementer, som Amerikanerne oprettede i Grønland, straks fra Begyndelsen blev gjort til afspærrede Omraader.” Senere i brevet lyder det: ”Denne Afspærringspolitik blev trods det store Tryk imod den haandhævet under hele Krigen i et saadant omfang, at selvom der lejlighedsvis blev begaaet Overtrædelser fra begge Sider, saa fik disse Overtrædelser dog aldrig et saadant omfang, at det kom til at præge Befolkningens Tilværelse i Almindelighed.” ... ”Efter Krigens Ophør synes der at være indtraadt en vis Afslappelse i dette Forhold. Styrelsen har modtaget et stort Antal Rapporter, som alle viser, at Afspærringen overtrædes i et stedse stigende Omfang.” (LFA 1947)¹⁷

Udenrigsministeriet videresender Styrelsens brev til Den Kongelige Danske Ambassade i Washington, hvor Ambassadøren Henrik Kauffmann allerede d. 13 marts overbringer det til Chefen for State Departments nordeuropæiske Afdeling Hugh Cummings, som lover straks at viderebringe en officiel skrivelse til

krigsministeriet, m.h.p. overfor de Amerikanske militærmyndigheder i Grønland, at indskærpe overholdelse af artikel IX. ¹⁸Udfra disse korrespondancer kan man konkludere, at de forskellige myndigheder i Grønland, Danmark og U.S.A., betragter disse brud på den traktat der er indgået mellem Den Danske Stat og U.S.A. om tilstedeværelse af amerikanske baser og amerikansk personel i Grønland, ganske alvorligt.

Kontrollørerne som er ansat ved Frederiksdal og ved Narssarsuaq for at opretholde lov og orden i forhold til amerikanerne, har heller ikke lette forhold. Bl.a. klager en af kontrollørerne sig over, at deres udstyr, f.eks. både, er i en ringe tilstand. En anden fortæller om 2 søstre der har børn med amerikanere og hvor storebroderen handler med cigaretter fra amerikanerne, men kontrolløren kan intet gøre, da han bliver beskudt når han nærmer sig deres boplads.

Men det er ikke kun i Sydgrønland der er problemer. I Nord-grønland klages der også over samkvem, i særdeleshed ved Thulekolonien, hvilken Nordfogeden finder ekstra alarmerende, p.g.a. stammens egenart (som han selv formulerer det). Fangere kan også i 3 tilfælde gøre landsfogeden opmærksom på amerikanere, som opfører huse og radiopejlestationer i bunden af fjorde (Sarfanguaq, Egedesminde og Upernavik).

Syfiliskrigen.

I juli måned 1947 konstateres det, at en amerikaner, hjemkommet fra tjeneste i Grønland har syfilis og at han har lidt af denne sygdom under sit ophold der. Syfilis er en seksuelt overført sygdom, som også kan overføres fra mor til barn under en graviditet. Den udvikles i 3 stadier, hvor den i perioder kan være symptomfri. Den er derfor ubehandlet en lumsk sygdom, som kan spredes vidt, hvis man ikke har mistanke om den. Der var alvorlig grund til bekymring, da Gonorrhoe, ligeledes en seksuelt overført sygdom, efter tuberkulosen, var den mest udbredte sygdom i Grønland, og man havde i årevis ført en ikke udpræget succesrig kamp imod den.

I juli måned var vicedirektør for Grønlands Styrelse Eske Brun på rejse i Grønland, han bliver derfor involveret i de begivenheder der følger i kølvandet på afsløringen af den syfilitiske amerikanske soldat. Jeg vil nedenfor gengive hvad jeg anser for de mest væsentlige af de telegramudvekslinger der fandt sted.

Telegram fra Vicedirektør Eske Brun til Landsfoged Simony d. 21.7 1947

“Var lørdag paa vej nanortalik til augpilagtok ombord anders olsen (Handelens båd) sammen med vedel (kolonibestyrelse Julianehåb) og elvig nielsen (sysselmand Nanortalik) stop blev før frederiksdal indhentet af eastwind (amrk. coastguardskib) med werner (amrk. konsul) og lægepersonel ombord stop werner fortalte en af folkene fra loranstationen frederiksdal efter afrejse derfra for hjemrejse amerika for cirka 6 uger siden var fundet lidende af syfilis som kan være medbragt da han for 7 maaneder siden ankom grønland, eller erhvervet frederiksdal, hvor han havde erhvervet gonorrhoe stop vi gik derefter til frederiksdal hvor hele befolkningen over ti aar blev undersøgt uden definitivt resultat stop samtidig toges blodprøver af alle stop resultat undersøgelser deraf vil foreligge om et par dage stop i nat gik vedel og jeg tilbage til julianehaab med eastwind efterladende sysselmand nielsen ombord anders olsen ved frederiksdal stop doktor rendal var tilkaldt prins christians sund for

behandling grønland med vaadeskud stop jeg talte lørdag morgen med prins christians sund stop rendal var da ankommet dertil tidligere og atter afgaaet til en fangstplads og ventedes prins christians sund lørdag eftermiddag stop jeg lagde besked han skulle komme snarest til frederiksdal stop naar han ankommet der træffer han og nielsen afgørelse med hensyn til yderligere skridt og giver oversundhedskommissionen besked herom stop liste over de tagne blodprøver er efterladte hos nielsen og saasnart prøverne undersøgt sendes der besked derved stop.” (LFA 1947)

Telegram fra sundhedskommissionen i Nanortalik til American Consul Narssarsuaq pass to landsfogeden Godthaab and Brun d. 25.7 1947:

“3 kvinder positive ved frederiksdal stop agter blodprøve hele syslet men kun to hundrede glas forefindes stop glas maa nedsendes omgaaende eventuelt skaffes fra narssarsuaq stop meddel omgaaende om behandling skal indledes straks paa basis af amerikanske prøver eller afvente svar paa nytagne prøver stop af ovennævnte kvinder er de 2 gravide i 9. maaned stop saafremt behandling skal indledes straks bedes penicilin nedsendt da sygehuset kun raader over 40 ampuller stop situationen uhyre vanskeliggjort paa grund af nanortaliks radios sammenbrud og daarlig lægebaad stop bedre lægebaad med radio installeret eks. beb maa nedsendes og nanortalik radio maa istandsættes”(…)”da sagen er meget alvorlig er det rimeligt amerikanerne stiller materiel hurtig til disposition i den udstrækning vi ikke selv har det medens danske læger overtager behandlingen svartelegrammer sendes saavel rendal frdal over basen der som til sundkom nanortalik signed sundkom 3”(LFA 1947)

Nu er også Grønlands Styrelse blevet orienteret om sagen og de sender følgende telegram til landsfoged Simony, som han skal videresende til h.h.v. den amerikanske konsul, sundhedskommissionen i Sydgrønland og den udsendte amtslægeeksdition, som er på tjenestemandrejse i Grønland, for at danne sig et skøn over sundhedstilstanden.

Fra Grønlands Styrelse til Landsfoged Simony d. 2. august 1947:

“ sundhedsstyrelsen erklærer det uafviseligt fornødent, ogsaa af lægelige grunde, herfra udsende snarest mulig en venerolog stop efter indtrængende langvarige forhandlinger har overlæge marcussen kommunehospitalet erklæret sig villig udgaa snarest, men betinget sig hustrus ledsagelse samt flyvning københavn grønland og sin tid grønland københavn stop statsministeriet mener det nødvendig gennemføre denne sag ogsaa af andre end lægelige grunde stop marinen har grundet sagens karakter hjælpsomt stillet herværende tredie og sidste katalinamaskine til disposition der afflyver herfra 6/8 via island stop vi udruster bedst muligt overlægen proviant men beder dem og distriktets myndigheder paa allerbedste maade hvis fornødent medvirke yderlige forsyninger indkvartering samt rejsebaad eventuelt holbøll ligesom eventuelle beklædningssuppleringer paaregnes fremskaffet i givet fald basen (narssarsuaq) idet amerikanerne jo erkender ansvar har lovet enhver støtte foreliggende alvorlige situation stop diplomatisk intervention er foretaget stop yderligere oplysninger vil følge men man beder dem snarest underrette de grønlandske sundhedsmyndigheder samt amtslæger og kompetente amerikanske autoriteter i grønland”(LFA 1947)

Telegram fra Sysselmanden i Nanortalik til sydfogeden d. 10/8 1947.

“...saa sent som idag modtaget rapport om 2 piger der 5. august har været paa basen indtil 21.30 aften meddelt af chefen paa basen stop dette forhold maa nu standses utaaleligt at menige amerikanske soldater og pigerne trods sidste tids alvorlige forhold vedbliver køre om hjørner med amerikanske og danske autoriteter.”(LFA 1947)

Telegram fra Styrelsen til sydfogeden 22/8 1947.

“gennem udenrigsministeriet meddelt 4 amerikanske lægespecialister afrejser blue westone 25 ds stop er der fra fogeden eller vicedirektørens side anmodet derom”(LFA 1947)

Telegram fra Sydfoged til Brun i Ivigtut d. 23/8 1947.

“ jeg erfarer først nu lægernes ankomst og konsulen (Werner) oplyser, drøftet med dem, muligheden lægernes rejse julianehaab nanortalik stop hvad kan jeg meddele styrelsen herom.”(LFA 1947)

Telegram fra Sydfoged til Brun, Ivigtut d. 23/8 1947.

“styrelsen telegraferer quote det ønskes oplyst hvorvidt i bekræftende fald hvornaar, syfilismittede kan flyttes fra basen (til) dansk hospital stop konferer marcussen plus julianehaablæge stop svar udbedes snarest unquote konsulen oplyser patienterne færdigbehandlede og formentlig rede til forlade basen stop iøvrigt er marcussen indstillet paa behandle eventuelle fremtidige tilfælde jhb sygehus hvor en stue bliver ryddet dette formaal stop jeg forstaar ikke ganske styrelsens reaktion da vi dog kun modtager hjælp paa omraader vi ikke selv magter pt stop konsulen noget stødt over styrelsens standpunkt og mener amerikanerne maa være helt fritaget fremtidigt ansvar naar vi ikke alene afslaar men ogsaa stiller os uvenligt overfor tilbudt hjælp stop“(LFA 1947)

Telegram fra Brun, Ivigtut til sydfogeden d.23/8 1947.

“amerikanske lægeudsendelse er sket uden nogensomhelst anmodning min side stop werner har nogle gange nævnt for mig at han ønsker en saadan udsendelse hvortil jeg ganske har afholdt mig fra kommentarer stop efter styrelsens standpunkt som omtales deres 1962 (henv. til tlg.nr.) bør de ved basen tilbageværende patienter formentlig snarest sendes til julianehaab men foreløbig bedes de høre marcussen og julianehaablægen derom stop saafremt werner vil sætte sig paa den høje hest foreslaar jeg at de erindrer følgende kendsgerninger colon første er det af ham accepteret kendsgerning at smitten er bragt her af amerikanerne og at deres kontrol altsaa ikke har været effektiv nok til at hindre dette andet efter syfilisen var konstateret hos en amerikaner undlod amerikanerne i seks uger at træffe de foranstaltninger som de har forpligtet sig til at træffe og selv efter at dette ved et tilfælde var konstateret var amerikanske læger meget uvillige til at acceptere deres ansvar stop disse kendsgerninger maa ganske naturligt gøre danske ansvarlige myndigheder lidet tilbøjelige til at overlade arbejdet til amerikanerne i højere grad end absolut nødvendigt.” (LFA 1947)

Telegram fra Sydfoged til overlæge Marcussen Nanortalik d. 1/9 1947.

“vicedirektøren meddeler fire ledende amerikanske læger ankommen til basen og beder dem indrejse snarest muligt for konsultation med dem stop saafremt umuligt bedes de underrette derom saaledes lægerne kan nedrejse til dem stop det maa efter styrelsens standpunkt fastholdes at opgavens løsning er dansk opgave stop vil dog være bedst amerikansk mission ikke blankt afvises at der etableres en ordning saaledes at der kan gøres brug af amerikansk hjælp uden at hovedsynspunktet opgives stop de bedes efter drøftelsen anbefale hjemover hvorledes dette bedst gribes an.” (LFA 1947)

Telegram fra Brun Washington til Sydfoged d. 5/9 1947. (På engelsk, her i oversættelse)

“telegrafer venligst omgaaende til min adresse, den danske ambassade washington, hvilke foranstaltninger der er iværksat under henvisning til mit telegram d. 31. august omkring konsultation mellem marcussen og amerikanske læger stop hvis københavn er blevet orienteret af marcussen, send venligst fuld tekst og københavns svar hvis der er noget københavn orienteret om dette telegram og stærkt anbefalet at modtage amerikansk hjælp til vore aktiviteter stop jeg anbefaler at undgaa at negligere amerikansk mission og medmindre andre instruktioner er modtaget fra københavn siden d. 31. saa sørg venligst for at venlig samarbejde mellem marcussen og de amerikanske læger etableres.” (LFA 1947)

Telegram fra Sydfoged til Brun i Washington d. 5/9 1947.

”marcussen indrejste september fjerde for venskabelige samtaler lægerne, af hvilke han paa forhaand kender de to stop undersøgelserne saa vidt afsluttet at afspærringen nanortalik syssel ophævet undtagen for selve frederiksdal stop ingen reaktion fra københavn undtagen at jeg informeret ambassadørens standpunkt stop marcussen indstillet ikke afvise tilbud om hjælp men saadan synes unødvendigt da ingen nye tilfælde konstateret stop werner vender tilbage i aften efter at have overværet samtale lægerne marcussen.”(LFA 1947)

Den historie vi umiddelbart kan læse ud af ovennævnte telegrammer er, at Konsul Werner i Godthåb, af de amerikanske myndigheder er blevet orienteret om, at en soldat ved hjemkomsten til Amerika for 6 uger siden efter tjeneste i Frederiksdal, havde syfilis, som han enten har erhvervet da han tiltrådte for 7 måneder siden, eller havde bragt med sig. Vicedirektør Eske Brun, som er på inspektionsrejse i Grønland, får det tilfældigvis at vide, da han og hans ledsagere møder Konsul Werner, samt amerikanske læger fra Basen i Narssarsuaq. Det vil sige, at de amerikanske myndigheder hverken har orienteret de danske myndigheder om overtrædelse af fraterniseringsforbudet, eller om muligheden for at en amerikansk soldat kan have smittet grønlandere, med denne farlige sygdom. Endvidere at lægerne fra den amerikanske base, er rejst uden for basens område og har taget blodprøver af befolkningen i Frederiksdal uden at orientere de danske myndigheder, hvorefter det lægelige arbejde skal overdrages til de lokale sundhedsmyndigheder.

Sundhedskommissionen i Nanortalik anmoder om hjælp til materiel og medicin og afslører mere eller mindre bevidst, i hvor ringe stand deres egne redskaber er.¹⁹ 12 dage efter at Eske Brun har orienteret Landsfogeden for Sydgrønland om syfilistilfældet kommer der et telegram fra Grønlands styrelse, hvor man kan læse at både sundhedsstyrelsen og statsministeriet finder det tvingende nødvendigt at sende en venerolog til Grønland også af lægelige grunde. De lægelige grunde er altså de underordnede, men dog så tilpas vigtige at de sender en lægelig ekspert, som samtidig er i stand til at håndtere amerikanerne og man må formode, at man anser dr. Marcussen for tilstrækkelig pålidelig til, at han kan indvies i visse statshemmeligheder, som jo åbenlyst har noget med baseaftalerne at gøre, idet man også har interverneret diplomatisk. Hvad disse overordnede politiske affærer handler om, kan vi lige så lidt som landsfogeden læse ud af telegrammerne.

Problemet med syfilis'en fortøner sig i telegramudvekslingerne og er tilsyneladende kun et problem der optager de lokale myndigheder. Den 22. 8 er nu også udenrigsministeriet inde i billedet, idet Styrelsen meddeler Landsfogeden at de (UM) har oplyst, at der er 4 amerikanske venerologer på vej og denne meddelelse skaber en del forvirring, da ingen på Grønland, det være sig landsfoged eller vicedirektør er blevet spurgt. Allerede dagen efter sender Styrelsen atter et telegram, hvor man ønsker syfilispatienterne der er indlagt på basens hospital, overført til Julianehaab sygehus så hurtigt det er muligt og på landsfogedens reaktion kan man udlede, at Styrelsen ikke ønsker noget samarbejde med amerikanerne. Det bliver konsul Werner temmelig fortørnet over, og da Eske Brun erfarer det, bliver han også temmelig arrig og giver landsfogeden carte blanche til at forholde konsulen kendsgerningerne om amerikanernes handlemåder i denne pinlige syfilissag, hvis han ”sætter sig på den høje hest”. At Eske Brun har været temmelig gal, fremgår meget klart af telegrammet, da det ikke er normalt, at bruge et så udiplomatisk og direkte sprog, i et officielt telegram.

Den 1. 9. er de 4 amerikanske læger ankommet til basen og landsfogeden anmoder dr. Marcussen, som er på rundrejse i Nanortalik lægedistrikt med den lokale læge, om på diplomatisk vis, at bede dem blive væk fra områder udenfor baserne, men ikke afvise ordning, på eventuel anden amerikansk hjælp. Han instruerer tydeligvis efter det telegram af 31.8 som Eske Brun henviser til i sit telegram af 5. 9. som han sender fra Den Danske Ambassade i Washington. I det fremgår det at han allerede har sendt et telegram d. 31. august som svarer til dette, hvor han i kraftige vendinger anbefaler al mulig samarbejde med amerikanerne og underforstået: ”de må på ingen måde fornærmes”. Disse telegrammer, opstået og skrevet i anledning af en truende syfilisepidemi i Sydgrønland, sluttet af Landsfogeden der lakonisk kan tilbagemelde til Eske Brun i Washington, at der ikke er fundet flere syfilistilfælde, at der ikke har været nogle reaktioner fra København og at konsul Werner er vendt tilbage til Godthåb efter at have overværet at alt gik rigtigt til i samtalen med lægerne.

Man kan i telegrammerne se, at konstateringen af syfilis hos en amerikansk soldat, udløste forskellige dagsordener hos de berørte parter. I løbet af de få måneder ”syfiliskrigen” udspringer sig, ser vi at der udsendes modsatrettede signaler og at visse holdninger pludselig vender 180 grader. Hvis Landsfogeden for Sydgrønland i sin rolle som knudepunkt for de forskellige meddelelser, ikke er blevet informeret udover hvad der står i telegrammerne, har han formodentlig indimellem været noget forvirret. Og mon ikke vi kan gå ud fra at han ikke vidste ret meget? For det viser sig jo som det vil blive beskrevet nedenfor, at overordnet set drejede det sig om amerikanernes

tilstedeværelse i Grønland og om disse spørgsmål er Landsfogeden næppe indviet. Først i dag hvor Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI) og Bo Lidegaard har haft adgang til tidligere hemmeligstemplede dokumenter, kan man få en forståelse for, hvad der ligger i telegrammernes budskab.

Væsentlige træk af Danmarks og Grønlands politiske situation i forhold til USA i efterkrigstiden.

Efter 2. verdenskrigs ophør var Danmarks position i forhold til de vindende stormagter ikke den bedste. Det ser man for eksempel ved, at Danmark først kom med i F.N.'s stiftende generalforsamling efter den var påbegyndt²⁰. Danmarks stærkeste kort til at overbevise de allierede om at Danmarks plads var blandt dem, var de amerikanske baser i Grønland og Danmark erklærede da også, at amerikanerne ikke skulle betale baseleje for de år de havde opholdt sig i Grønland.²¹

I foråret 1947 proklameredes Trumandoktrinen, hvor der blev varslet en generel opposition mod kommunistisk ekspansion. Amerika var efter krigen verdens absolutte stormagt, både militært og økonomisk. Den eneste reelle trussel var det kommunistiske Rusland. Amerika tilbød både økonomisk og militær hjælp til alle lande, som følte sig truede af de kommunistiske regimer og hermed blev den kolde krig indvarslet.²² Danmark var i denne sammenhæng lidt at ligne som en lus mellem to negle. Man ønskede at føre en neutralitetspolitik, men de konkrete uoverensstemmelser om Tysklands kommende indretning og den kommunistiske fremfærd i Østeuropa, gjorde det umuligt i det længe løb, at fastholde en sådan position.²³ Det stod hurtigt klart for den danske regering efter krigsafslutningen, efter tilbagemeldingerne fra danske embedsfolk i Grønland, at amerikaner ikke tolkede artikel X i baseaftalen således, at de skulle rømme baserne, tværtimod. Det satte den danske regering i en pinagtig situation, ikke alene i forhold til den danske befolkning, som ønskede at amerikanerne skulle trække sig ud af Danmark, men også i en svær situation overfor den anden store sejrende part, Rusland. Rusland havde i foråret 1945, besat Bornholm, efter de i heftige kampe havde besejret tyskerne på øen. Det kaldtes en "venlig besættelse" og man gjorde da også stort væsen ud af, både fra russisk som fra dansk side, at forsikre omverdenen om, at denne besættelse var venligtsindet. Den russiske kommandant havde fra starten understreget at besættelsen var midlertidig, indtil de i forbindelse med krigen stående spørgsmål i Tyskland er løst. Da det til stor overraskelse går op for den danske regering, at amerikanerne ikke vil indlede forhandlinger om ophævelse af baseaftalen af 1941, men tværtimod ønsker at forlænge den, henstiller det danske udenrigsministerium til ambassadør Kauffmann i Washington, at dette foreløbig ikke kommer frem i offentligheden.²⁴ I U.S.A. er man da også ganske klar over, at en sammenkobling mellem Grønland og U.S.A., og Bornholm og Rusland, kunne få en ganske uønsket effekt, nemlig at Russernes besættelse af Bornholm, ville ændre sig fra at være midlertidigt til at være permanent. Derfor tones behovet for genforhandlinger om baseaftaler ned i gensidig amerikansk-dansk enighed om bevarelse af status quo. Man forventer at spørgsmålet atter kan tages op, når russerne har forladt Bornholm.²⁵ (Dette er naturligvis en ganske forenklet fremstilling af problematikken).

Det viser sig imidlertid, at der udover den danske og den amerikanske regering også er en tredje aktør i spørgsmålet om baserne, - Ambassadør Henrik Kauffmann.

Kauffmann havde ved at være mindre streng end de grønlandske landsfogeder, i de krav der blev stillet i forbindelse med oprettelse af amerikanske baser i Grønland i krigens første år, fået amerikanerne til at underskrive en traktat med sig og amerikanerne anerkendte således Kauffmann som det besatte Danmarks repræsentant i U.S.A. Efter krigen godkendte den danske regering hans dispositioner under krigen og han blev, han blev genansat som Gesandt i Washington d. 8.5. 1945 og var ligeledes minister uden portefølje i befrielsesregeringen, indtil valget i oktober 1945. Han var nu i en position, hvor han kunne fortsætte med at dyrke de nære kontakter han i krigens år havde opbygget til alle nøglepersoner, der var knyttet til amerikanernes tilstedeværelse i Grønland. Ved sit arbejde i de amerikanske arkiver, har Bo Lidegaard kunne slå fast, at Kauffmann var ganske på det rene med amerikanske planer om ikke alene at beholde baserne i Grønland, men også om at udbygge dem. I et referat af en samtale mellem den danske charge` d'affaire` Brun og Hugh Cummings (Chef for State Departments nordeuropæiske afdeling) kan man læse, at Cummings udtaler: *"at han vil sætte Pris paa, at hvad han sagde, ikke blev refereret til København"* (Lidegaards fremhævning).²⁶ Der findes i udenrigsministeriet intet referat af denne samtale, men i Poul Bang-Jensens (dansk ambassaderåd) efterladte papirer, findes et "personligt memo" til Kauffmann, hvori Brun har givet et udførligt referat af samtalen. I den samtale gør Cummings det ganske utvetydigt klart for Brun, at det ikke er et spørgsmål om, men om hvornår U.S.A. skulle have langtidsrettigheder til baserne i Grønland.²⁷

Ifølge Bo Lidegaard, bliver denne samtale ikke refereret til de danske udenrigsministerium, hvorved Kauffmann gør sig skyldig i illoyalitet overfor det land han tjener. Det var således Kauffmann og Cummings der fastlagde og planlagde Danmarks overordnede udenrigspolitik, en alliance som var en fortsættelse af krigens praksis, da Danmark var et besat land, men som nu blev ført overfor en fri demokratisk regering i et suverænt land.²⁸

Som før skrevet var det magtpåliggende for den danske regering og for befolkningen, at håndhæve Danmarks suverænitæt over Grønland. Man ville derfor overtage og drive de amerikanske vejrstationer, for at mindske antallet af det amerikanske mandskab og dermed ændre balancen i dansk favør. Da den danske udenrigsminister fra Kauffmann ikke havde hørt andet om disse emner, end et brev fra januar 1946 hvori han skriver: *"...siden jeg i sin tid sendte min politiske Beretning af oktober 1945 om eventuelle amerikanske Ønsker, (...) intet som helst har hørt fra State Department"* samt at han nu: *"...haaber, at Forholdene nu vil udvikle sig saaledes, at Henvendelserne til Island ikke vil blive fornyet, og at det, at de amerikanske Ønsker skrinlægges, for saa vidt angaar Island, maa vise sig at være en Beskyttelse ogsaa overfor de amerikanske Aspirationer, for saa vidt angaar Grønland."*²⁹ mener han og den danske regering, at de kan udvikle en neutral "ikke-blokpolitik" i forhold til de 2 stormagter. Denne illusion bliver udenrigsministeren dog brutalt revet ud af, da han ved et møde i State Department i december 1946, får 3 forslag fra amerikanerne, hvori det ene var køb af Grønland og ingen af dem var en opsigelse af baseaftalen.³⁰ Dog lykkes det Kauffmann at få gydet olie på vandende, så udenrigsministeren fortsat tror, at den hidtidige ordning, med lav profil og uændrede nedtonede aktiviteter på de amerikanske baser fortsætter og at Danmark stadig har fat i den lange ende med hensyn til drøftelse af betingelser for fremtidige aftaler om baser i Grønland.³² Alligevel har efterårets møder i U.S.A. tilsyneladende vakt en begyndende mistro i den danske regering. I januar 1947 blev der nedsat et tvær-

ministrielt udvalg ”til coordination af forskellige Opgaver paa Grønland”.
...”Nedsættelsen af udvalget afspejlede den betydning, som regeringen tillagde opretholdelsen af dansk suverænitet over Grønland, og i den forbindelse ikke mindst vigtigheden af at holde opsyn med de amerikanske aktiviteter på øen”.³²
Lad os nu vende tilbage til Grønland i sommeren 1947, hvor Eske Brun er på inspektionsrejse i Grønland. Med hensyn til udenrigsanliggender vedr. Grønland, var Grønlands Styrelse ikke involveret i spørgsmålet omkring baserne, men skulle varetage arbejdet med overtagelse af vejstationerne. Som tidligere beskrevet i afsnittet ”Grønland mellem krigsafslutningen og nyordningen af 1950”, var der også store omvæltninger i spørgsmålet om det civile Grønlands fremtid, så det var egentlig varetagelse af opgaver forbundne med disse emner, der bragte Eske Brun rundt i Grønland, da han i juli måned ved et tilfælde møder Eastwind, med den amerikanske konsul Werner og de amerikanske læger fra basen ombord. De aktiviteter han oplever fra amerikanernes side, svarer på ingen måde, til de oplysninger han formodes at være i besiddelse af. Amerikanerne, som han under sin tid som landsfoged og senere som ansat i Grønlands Styrelse, altid har indskærpet skulle afsondres totalt i.f.t. den grønlandske befolkning, sejler nu rundt i fjordene og foretager omfattende blodprøveundersøgelser af den grønlandske befolkning, uden at have konsulteret de danske myndigheder. Den danske regering reagerer da også på de amerikanske handlemåder som overtræder hidtidige aftaler, med at sende *deres* mand, som ikke alene er venerolog, men som også formodes at kunne handle i dens interesser på det diplomatiske område. Der omtales i telegrammet af 2. august også at ”anden diplomatisk intervention er foretaget” og man må vel formode at der også er reageret direkte overfor de amerikanske myndigheder. Der bliver senere udsendt 4 amerikanske specialister, ligeledes uden konsultation og danskerne reagerer ved at overflytte patienterne fra basen til et dansk sygehus. Den amerikanske konsul bliver fornærmet og nu flyder bægeret over hos Eske Brun, som har observeret alle de overtrædelser af artikel IX og nu forsøger at håndhæve dem. På den baggrund er det forståeligt at Eske Brun bliver bidt i mælet. At han desuden ved selvsyn kan konstatere at antallet af amerikanere ikke er omkring 500, hvad man tror i Danmark, men snarere 2500 gør ham ikke mildere stemt.³³ Alt i alt må man sige at der reageres kraftigt på syfilistilfældet og de derefter foretagne tiltag.

Efter det sidste telegram Eske Brun skriver i Grønland, tager han til den danske ambassade i Washington. Det er derfra han afsender det sidste telegram i syfilissagen. Nu er holdningen til amerikanerne ganske anderledes. Hvor han tidligere kæmpede som en løve for at beskytte den grønlandske civile befolkning, skal amerikanerne nu have al den hjælp de måtte bede om, også i de civile områder. Denne instruks kunne han ikke have givet, uden godkendelse fra det danske udenrigsministerium. Efter sine observationer, og kan man formode, samtaler med Kauffmann, sender han en rapport til udenrigsministeriet, hvori han kan fortælle, at de amerikanske baser ikke er under afvikling, men er ved at blive udbyggede og konsoliderede med henblik på et langvarigt ophold. Brun skriver at man nu måtte ”betragte det som en *Kendsgerning*, at vi nu i en længere Aarrække maa regne med amerikansk Aktivitet i Grønland”.³⁴ Alting tyder på, at Brun efter at have erfaret tingenes tilstand, er enig i Kauffmanns syn på Danmarks fremtidige udenrigspolitik d.v.s. at den er uafværgelig og at Danmark og Grønland er bedst tjent med at erkende og støtte den.

Senere samme år, komme der så endelig gang i de forhandlinger om baserettigheder, som man i så lang tid havde haft succes med at få udsat, da det jo var Danmarks officielle politik at føre neutralitetspolitik og at få amerikanerne ud at Grønland.

Afslutning.

Hvilke diplomatiske og praktiske tiltag fra dansk, grønlandsk og amerikansk side, kan man udlede blev påvirket af opdagelsen af syfilis hos amerikansk soldat i 1947, udfra det der er gennemgået i teksten?

Hele sagen omkring den syge soldat, sammenholdt med Bruns observationer, havde gjort det umuligt at forhale forhandlingerne om baseaftalen længere. At forhandlingerne nødvendigvis måtte starte på et tidspunkt er indlysende, men at det allerede blev i oktober 1947, kan man ikke udelukke kan tilskrives ovenstående omstændigheder.

Ved de forhandlinger kommer det også frem, at Kauffmann har ført sin egen udenrigspolitik med amerikanerne udenom det danske udenrigsministerium og fremover bliver forhandlinger ført mellem udenrigsministeriet og den amerikanske ambassadør i Danmark.³⁵

I lyset af striden mellem reformvenlige kræfter vedr. Grønlands fremtid, som Eske Brun står som eksponent for, og de mere konservative med direktør Oldendow, har Eske Brun profileret sig markant, da han er den som kan orientere udenrigsministeriet om de faktiske forhold om de amerikanske baser og på baggrund heraf, kan vejlede om hvorledes man rent konkret skal forholde sig i en situation der berører de aftaler der blev indgået i 1941. Hermed viser han også, at han har ”fingeren på pulsen”, at han har forstået den nye verdensorden efter krigen, at Danmark er nødt til at vælge åbenlys side mellem de 2 verdensmagter, og at Danmark står stærkere i spørgsmålet om Grønlands tilhørsforhold hvis samfundet bliver moderniseret, således at det i fremtiden ikke skal fremstå som et tilbagestående kolonisamfund, hvilket det heller ikke kan i F.N. sammenhæng, men det er et aspekt, som ikke skal tages frem her. I 1948 indgiver Oldendow sin afskedsbegæring, begrundet i sygdom og Eske Brun bliver ny direktør.

På baggrund af al den opstandelse og det store lægelige arbejde syfilistilfældet afstedkom i sommeren/efteråret 1947, er det med en vis undren, at man i telegrammer i foråret 1948 kan læse, at Styrelsen i maj 1948 nedlægger kontrollørstillingen ved Frederiksdal. De stedlige myndigheder reager da også kraftigt på det. I et telegram af 31.5 1948 fra sysselmanden i Nanortalik til sydfogeden lyder det:

”der kan ikke herske nogen tvivl om at livlig samkvem vil finde sted uden kontrollør stop er det meningen det skal være saadan fremtidigt stop pastor chemnitz lægen saavel som undertegnede temmelig desorienteret over det der hidtil er gjort for at holde orden dernede nu har alle chancer for at være gjort forgæves stop en meget indtrængende henstilling gennem konsulatet og øverste coast guard myndigheder til

chef dernede om at han sætte alt ind paa at gøre hvad han kan for ro og orden er det mindste der maa være paa sin plads i øjeblikket”(LFA 1948)

Flere telegrammer siger da også, at der finder livlig trafik sted mellem det amerikanske personale og befolkningen. Men kontrolløren vender ikke tilbage. Formodentlig er Styrelsens begrundelse, at man planlægger at stationen skal bemannes med dansk personale på længere sigt, men det er ikke venligt af Styrelsen at fjerne kontrolløren før amerikanerne er væk og dermed åbne muligheden for, at syfilis endnu engang kan introduceres på Grønland.

Om situationen skriver distriktslægen til dr. Marcussen d. 20. april 1948:

”Syfilisterne fra sidste aar har det godt og naar vejret engang tillader det, skal jeg ned og tage en Kahn (prøve) på dem. Mon jeg har fortalt dig, at resultatet af alle vore overvejelser over hvordan Frederiksdal kan sikres mod spirochæter (syfilisbakterier) er blevet, at de har flyttet Bisgaard (kontrolløren) ind til Kassaarsuk og efterladt Frederiksdal som en aaben by! Simony mumlede noget om forleden dag, om at have skrevet hjem om at faa en ny kontrollør herop som havde forstand paa faareavl og det er jo ogsaa et meget godt projekt. Den sorte børs er atter godt forsynet, saa man af og til kan skaffe sin kone en pakke amerikanske cigaretter og der er masser af gratis arbejdskraft i fiskehuset i Nanortalik, hvor de fleste af Frederiksdals piger afsoner nye bødestrafte. Netop i disse dage, er der imidlertid udsigt til, at en glædelig begivenhed er under opsejling. Amerikanerne har nemlig sendt et stort skib hened, udrustet med det fornødne personel, dikkedarar og papirer til afholdelse af ikke mindre end en regulær krigsret. Sysselmanden har nu snart været dernede i en uge og nu er det hele spærret af stors; vi har faaet budskab fra ham pr. Kajak; han er ved at eksplodere af utaalmodighed; de drukner ham i papir og naar han forsøger paa at slippe hjem, truer de ham med landsfogeden. Han har samtlige frederiksdalpiger med dernede til afhøring (grønlandsk-dansk, dansk-engelsk) og jeg er glad for at jeg ikke er med! Da de kun er 16 mand dernede, ville et par henrettelser hjælpe godt!” (KOMP)

Med disse handlinger må man konkludere, at de amerikanske myndigheder, tager fraterniseringsforbudet temmelig alvorligt efter begivenhederne i 1947, og at de sammen med den lokale sysselmand, læge og præst, forsøger at opretholde orden, uden hjælp, snarere tværtimod fra Grønlands Styrelse.

De lokale sundhedsmyndigheder får hårdt tiltrængt materiel, lægeligt udstyr, radio og båd og i sommeren/efteråret 1947 hvor den lokale læge (som aldrig hører om dramaet i de højere politiske cirkler) og dr. Marcussen får besøgt alle beboede steder i Nanortalik distrikt og får taget prøver af alle potentielt smittede, får de planlagt en tiltrængt kampagne imod en anden kønssygdom gonorrhoe. Distriktet får også i de kommende år velvillig opmærksomhed fra de danske myndigheder, da dr. Marcussen, bliver tilknyttet den store grønlandskommission der bliver nedsat i 1948, som lægelig ekspert.

Så alt i alt, kan man sluttelig konkludere, at opdagelsen af syfilis hos en amerikansk soldat i 1947, direkte eller indirekte, påvirkede både, danske, grønlandske og amerikanske forhold. Det viser hvor vanskeligt det er at kalkulere med historiens gang, som et forløb af hændelser sat op i et skema, med en opskrift på hvordan tingene forløber. Ofte ser man, at der indtræffer en begivenhed, som giver knas i maskineriet og som kan ændrer den overordnede historie.

Noter

1. Det Grønlandske Selskab er stiftet 1905 og har til formål 1: styrke kendskabet til det grønlandske samfund 2: udbrede kendskabet til Grønlands natur 3: støtte det dansk-grønlandske samarbejde 4: skabe en god ramme for grønlandsinteresseredes samvær 5)udgive og medvirke til at udgive skrifter om grønlandske og arktiske forhold.
2. d. 9. april 1941 blev aftalen om Grønlands forsvar underskrevet af USA's udenrigsminister Cordell og Henrik Kauffmann på Danmarks vegne. I denne traktat får USA ret til at oprette militære og maritime støttepunkter i Grønland. I traktatens artikel X stod, at den skulle være i kraft, indtil der var enighed om, at de nuværende farer for det amerikanske kontinents fred og sikkerhed var ophørt.
3. Lidegaard 1996 s. 198
4. Højlund 1972 s. 30
5. Kjær Sørensen 1983 s. 78
6. Højlund 1972 s. 29
7. Kjær sørensen 1983 s. 93
8. Direktør for Grønlands Styrelse 1912-1938
9. citat refereret fra Kjær Sørensen 1983 s. 127
10. Kjær Sørensen 1983 s. 128
11. Debatterne i Det Grønlandske Selskab er trykt i selskabets årsskrift 1947. Det er debatterne fra møder d. 12. december 1946 og d. 16. januar 1947
12. Referatet fra landsrådsmødet juli 1946, som er fundet i LFA 1946, er et gennemslag (kopi) fra det originale referat. De anvendte citater kan findes i "De Forenede Grønlandske Landsraads Forhandlinger 1946" København 1947. Landsfoged Simonys velkomst s.598 ff, Søren Kaspersens vekomst s. 605 ff, Oldendows svar s. 614 ff
13. Gad, Finn 1984 s. 279
14. Kjær Sørensen 1983 s. 95
15. Den fulde ordlyd kan læses i bilag 1.
16. Ordlyden i traktaten om baseaftalens kapitel IX mellem Amerikas Forenede Stater og Danmark kan læses i bilag 2.
17. Brevet kan læses i sin fulde ordlyd i bilag 2.
18. Kauffmanns brev til udenrigsministeriet og til State Department kan læses i fuld ordlyd i bilag 3.
19. Sundhedskommissionen vedgår også at, med deres erfaringer med bekæmpelse af gonorrhoe, heraf afdækning af smitteveje, er det ikke er tilstrækkeligt med undersøgelse af Frederiksdal, man må undersøge alle potentielle smittebærere i Nanortalik distriktet.

20. DUPI 1997 s. 73.
21. Dupi 1997 s. 72, Lidegaard 1996 s. 394.
22. Lidegaard 1996 s. 422.
23. DUPI 1997 s. 44.
24. Lidegaard 1996 s. 394.
25. Russerne forlader Bornholm april 1946.
26. Lidegaard 1996 s. 395-96. Hugh Cummings er chefen for State Departments nordatlantiske afdeling.
27. Lidegaard 1996 s. 397.
28. Lidegaard 1996 s. 398
29. ibid
30. Lidegaard 1996 s. 410
31. Lidegaard 1996 s. 411
32. Dupi 1997 s. 53
33. Dupi 1997 s. 64
34. Lidegaard 1996 s. 423
35. Lidegaard 1996 s. 427

Literaturliste.

Dansk Udenrigspolitisk Institut: Dansk og amerikansk udenrigspolitik 1945-68. Grønland under den kolde krig. DUPI 1997

Det Grønlandske Selskab: Aarsskrift 1947. Einar Munkgaards Forlag 1947

Gad, Finn: Grønland. Politikens Danmarkshistorie, Politikens forlag A/S 1984

Højlund, Niels: Krise uden alternativ. En analyse af dansk grønlandsdebat. Gyldendal 1972

Lidegaard, Bo: I Kongens Navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-58. Copyright 1996 Bo Lidegaard. Samleren 1996

Sørensen, Axel Kjær: Danmark-Grønland i det 20. århundrede-en historisk oversigt. Nyr Nordisk Forlag Arnold Busck 1983

De Forened Grønlandske Landsraads Forhandlinger 1946. J.H. Schultz A/S Universitets-bogtrykkeri København 1947

Utrykt:

Grønlands Landsmuseum- og Arkiv: Landsfogedens Arkiv (**LFA**) 1946-1947-1948

Kompendium (**KOMP**): breve i privat eje